

XENEALOXÍA DA LIÑAXE TRASANCOS. s. XI ó XIII

Xosé Lois Lamigueiro Fernández

O conde don Pedro, no seu afamado Nobiliario¹, foi o primeiro en facer referencia á liñaxe dos Trasancos, en relación ós descendentes dos cinco cabaleiros, que acompañaron o lendario conde don Mendo, na súa accidentada e épica chegada a Galicia para ser coroado rei: “...e apor-tarom com ell cimquo cavalleyros, e nom mais; e de huu delles veerom os de Trasentos; e de outro os marinhos; e de outro os dambroa; e de outro os beltranes de nendos; e de outro os dandrada de braga”. Posteriormente o autor anónimo da Crónica de Don Servando², bebeu sen dúbida deste relato anterior, chegando a afirmar que Beltranes e Tracentos (sic): “Esta toda he unha gerazón, ten seu soar junto das Pontesdeyme. Tran por divisa unha agia coronada, e cinco estrelas, e duos porcós monteses e dous lanzos en campo verde”. Todas estas informacións de escaso interés histórico, axudan nembargantes a enmarcar xeográficamente a esta saga, que conta con fondas reigames na comarca eumesa, e que por causas determinadas pasarán a ocupar un posto preferencial na terra veciña de Trasancos. A estas causas axudaron o estaren baixo a protección, e servizo durante xeracións, dos condes de Trastámara, especialmente nos tempos de don Gómez González, e do seu fillo don Rodrigo Gómez. As principais figuras da liñaxe: Froyla Atániz, Nuño Páez, e Lopo Núñez, -oficiais baixo a autoridade distes condes- serviron como prestameiros en diferentes mandacións da comarca como foron: Caamouco, Sillobre e Trasancos. Tras ocupar ista última *Nuno Pelagii*, o nome desta terra ficará definitivamente vencellada ó patronímico dos seus descendentes, de xeito que como “Trasancos”, pasarán á nosa historia, deixando a súa pegada documental, e historiográfica, que recollemos neste traballo facendo un breve percorrido, a través de cada un dos individuos da liñaxe, e dos fitos máis sobresaíntes do seus ciclos vitais.

OS ANTECEDENTES

Para comprende-lo desembarco na terra veciña de Trasancos no século XIII, dunha liñaxe como dixemos en orixe, eumesa, imos a remontarnos os antecedentes por liña materna dos Atániz. Así o testamento do primeiro membro da saga: *Atham Froyla*, asínao e confirmao a súa muller

1. Nobiliario dEspanha escrita por don Pedro fillo de don Dinis. Torre do Tombo. Fol 28.

2. A Historia de Don Sevando. Estudo e Edizón de José António Souto Cabo. Páx. 78.

domna Enxemena. Trátase na nosa opinión, da mesma *Exemena Gonzalviz*, que aparece nun documento sen data, do cartulario de Caaveiro, onde se citan os divisioneiros de Santa María de Trasancos:

“Hec sunt divisiones Sancte Mane Maiore de Trasanquis, videlicet Suarius Pelaiz fuit marito da ona donna Hermesenda, et habuerunt tres filios: Gundisalvus Suarici et Fernanda Suarici et Elvira Suariz. Mortus pater et mater illorum dividerunt ipsa ecclesia inter se in tres partes. Et Gundisalvus Suariz habuit sex filios: Oveco Gundisalviz et Azenda Gundisalviz et Froyla Gundisalviz et Gontrode Gonzalviz et Hermesenda Gonzalviz et Exemena Gonzalviz. Nato Ovequo Gundisalvit, dedit ei sua thia Elvira Suarit una cum viro suo Osor<io> Iunce, terciam de ipsa ecclesia in afiliacione, sua porcione integra, et ipso Ovequo Gundisalviz de alia terciam que fuit de pater suus, habuit terciam sexta pro se, et sextam de Azenda Gundisalviz, que habuit per iudicium que iudicavit Petrus Gonzalviz ante comite Fernandus”³.

Dona Ximena tiña ademáis outros dous irmáns, segundo creemos, non citados no documento arriba reproducido: *Alfonso Gundisalviz* e *domna Guncina Gundisalviz*, muller de don Rodrigo Froilaz, señor de Trasancos, e irmán do conde de Traba: don Pedro. Ámbolos dous: Alfonso e Guncina, aparecen relacionados noutro documento de San Xoán de Caaveiro datado en 1106, polo que Rodrigo Fróilaz maila súa muller, doan o mosteiro a cuarta parte de Igrexa de Santa María de Castro, en terra de Pruzos⁴. O matrimonio recibira catro partes da fregresía por ganancia do dito Afonso Gundisalviz, que os tiña pola súa nai, e compartía co seu sobriño: *Froyla Ataniz*; fillo de dona Enxemena Gundisalviz como imos a ver a continuación, e citada no texto anterior.

O pai de dona Ximena, don Gonzalo Suárez, pola súa banda debe se-lo mesmo que confirma un documento no ano 1086, de don *Froilani Petriz Vermudiz*, o pai de Rodrigo Froilaz de Traba, (e o seu propio consogro), nunha importante doazón o mosteiro de San Martiño de Xubia⁵.

ATHAN FROYLA

O único documento que coñecemos diste personaxe, consiste na súa doazón testamentaria feita o 31 de maio de 1092⁶, dunha servicialía no lugar de Boado, ó mosteiro de San Xoán de Caaveiro, en presenza dos seus fillos: *Gistrerio Athaniz*, *Veremudus Athaniz*, *Oveco Athaniz* e *Furtunius Athaniz*, os que impón unha multa de 500 soldos, maila súa maldición, si contradixeran a súa manda. Confirma o documento como xa dixemos, súa muller *domna Enxemena*. Engadiremos ademais entre os seus fillos, os nomes de: *Godina Athaniz*, e *Froyla Athaniz*.

3. FERNÁNDEZ DE VIANA Y VIEITES, José Ignacio, y GONZÁLEZ BALASCH, María Teresa. *Cátedra* nº 3 e 4. doc. 136, páx. 433. En Adiante CAAVEIRO.

4. Íbidem, doc. 197, páx. 277, 278. “...Alfonso Gundisalviz et ipse Adefonsus habuit de illa IIIII^a parte duas partes de matri sue, IIIII^a vero patem habuit de suo soprino Froyla Ataniz...”

5. MONTERO DÍAZ, Santiago. *La colección diplomática de San Martín de Jubia*. Doc. IX, pág. 62, 63. En adiante: XUBIA.

6. CAAVEIRO, doc. 77. páx. 383. Rexesta: Atham Froylaz doa a Caaveiro unha servicialía na vila de Boado, fregresía de Franza. En adiante: CAAVEIRO.

FROYLA ATHANIZ

Ainda que non o atopamos xunto os seus irmáns na doazón paterna a Caaveiro; témo-la certeza da súa filiación con *Atham Froyla*, a través da seguinte relación xenealóxica do mosteiro de Santa María de Sobrado⁷, no que aparece xunto o seu irmán Guistrario/Gistrerio, quen si é citado no documento anterior:

KARTA DE DOMBRETH. “...*De Froyla Athanit et Guistrario Athanit ambos iermanos. De Frola Athanit nati Orracha Froyla et Marina Froyla et Eluira Froyla. Hec est una medietate. De Guistrario Athanit nati Guter Uistrarit, Martinus, Vistrarit et Petrus Guistrarit et Orracha Guistrarit, Iohanne Guistrarit, hec est alia medietate. Predicta medietate dedi eam Garsia Gutrit ad Superaddo per manu abbate domno Fernando Petri pro familiaritate quod habet cum Superaddo, et alia medietate gaanamus III^a parte pro Orracha Froyla et III^a parte de Marina Froyla et III^a parte gaanamus medietate de predicta III^a de Froyla Herit et uxori sue Eluira Ouequit et alia medietate dedi uobis eam Rudericus Ouequiz, filio de Ouequs Uacario iure perpetuu. De monte Uincenti medietate de Borgondo et III^a pro regia et III^a pur gentes et filios de Froyla Roderici de Parrega et neptos de Orracha Guistrarit miserunt predicta hereditate in calumpnia et fratres Superaddi fecerunt compositione super illa et dederunt uno equo ad filios de Froyla Roderici, scilicet, Ouequs Froyle et Petrus Froyle”.*

O documento ven a se-la pedra roseta da liñaxe, como tantos outros documentos de Sobrado, que sen a súa existencia, o estado da xenealoxía Alto Medieval en Galicia, sería ben distinta. Irémolo pois desgraándoo paseniñamente, escomezando por citar de pasada os descendentes directos de *Froyla Athaniz*, as súas fillas: *Orracha Froyla et Marina Froyla et Eluira Froyla*. Destacamos tamén a unha sobriña de Froila Atán, chamada Urraca Guistrarit, que emparentaría coa liñaxe dos Parga, sendo muller de *Afonso Munizz de Chorio*, tendo por filla a: *Marinam Afonsi*, muller a súa vez de *Froyla Roderici de Parrega* (ou de Guitiriz)⁸, e por netos a: *Ouequs Froyle et Petrus Froyle*. Tornaremos enriba do mesmo texto o longo do traballo, para completar o seu esquema xenealóxico.

Froila Atániz ten un percorrido documental que abarca dende o ano 1083⁹ ó 1192¹⁰, o que é a todas luces invariable, xa que facendo un sinxelo cálculo de que na primeira data, tería como mínimo o redor de 25 anos, daríanos como resultado unha vida continuada de 134. É dicir que estamos ante un error de datación, ou posiblemente ante dous persoeiros homónimos; o que temos por máis certo. Intentando discernir entre ambos, tomamos como a data inicial a de 1083, pola sinxela razón de que neste período aparece tamén documentado o seu irmán: *Veremudus Athaniz*, como *miles* na documentación do mosteiro de San Xoán de Caaveiro¹¹.

7. LOSCERTALES DE G. DE VALDEAVELLANO, Pilar. *Tumbos del Monasterio de Sobrado de los Monjes*. Vol. I, doc. 464. fols. 142 v.-143 v. Ibidem. En adiante: SOBRADO.

8. SOBRADO. Vol. I, doc. 448.

9. CAAVEIRO. Doc. 78, páx. 384.

10. CAAVEIRO. Doc. 143, páx. 226.

11. CAAVEIRO. Doc. 50, páx. 359, 360. Datado no ano 1094, e anteriormente: Doc. 13, do ano 1083.

No ano 1102 no tempo do conde don Fernando, aparece como prestameiro (posiblemente en Caamouco), e representante del-Rey, nunha disputa entre Munio Muniz, e o mosteiro de Caaveiro¹². O noso personaxe no ano 1153, xunto a súa muller *domna Elio*, doan a Caaveiro a cuarta parte da igrexa de San Martiño da Marnela, xunto a unha servicialía en San Estevo de Irís, e a sexta parte da fregresía de Santa María de Castro anteriormente citada¹³. A partir de esta derradeira data, non podemos achacar ningún outro documento ó noso *Froyla Athaniz*, posto que o seu ciclo vital ficaría fora da normalidade.

Dona Elio aparece tamén citada noutro documento de Caaveiro, datado no ano 1084, no que xunto o seu irmán chamado *Pelaio Furtumuci*, mailo fillo dela: *Menindu F(r)oilinci*, venden o cuñado de dona Elio, Vermudo Atániz o seu herdamentos nos vilares chamados de Bertoña e Vilar¹⁴. Como xa quedara visto, don Froyla Atániz e dona Elio, tamén foran pais de: Urraca, Mariña e Elvira Fróilaz. Outra filla engadiremos deseguida: *Godo Froylaz*, e tamén posiblemente a un: *Martino Froylaz*.

MENENDO FROILAZ

Aparece confirmando varios documentos xunto o seu pai, entre os anos 1114 ó 1117¹⁵. En todos eles atopámolo co seu patronímico deformado baixo as formas: *Foilinci*, *Foloyniz*, e *Foyit*. Só unha vez aparece o seu nome correctamente, trátase dun documento do ano 1143¹⁶, polo que Munio Rodríguez e Godina Athaniz, doan a Caaveiro canto teñen en Maniños e en Santa Mariña de Sillobre, e que anteriormente compraran de: "*Menendo Froylaz et de sua germana Godo Froylaz*", e outra parte que gañaran de Martiño Froylaz, posiblemente irmán dos anteriores. Diste Menendo Froylaz, ademais dos Trasancos, descenderán asemade a liñaxe dos Sillobre, e a través da súa neta dona Urraca González, os propios Andrade de Pontedeume.

PELAGIO MENENDIZ

Documentado dende o primeiro de maio do ano 1148 nunha carta de familiaridade pola que *Gudo Petri*, doa a Caaveiro a metade da súa herdade na vila de Perlío, ademais do que ten en San Xoán¹⁷. Máis tarde no ano 1174, xunto a súa muller *Gontrode Ruderici*, e ambos na compañía de sus hijos, fan unha venda o mesmo mosteiro da sexta parte do vilar de Cuiña, trocándoo por un boi¹⁸. Confirma o documento en primeiro lugar, o seu fillo *Nuno Pelagii*, quen seis días antes da

12. CAAVEIRO. Doc. 66, páx. 373, 374.

13. CAAVEIRO. Doc. 41, páx. 351.

14. CAAVEIRO. Doc. 13, páx. 324, 325.

15. CAAVEIRO. Doc. 91, páx. 395. e tamén doc. 85, páx. 390, respectivamente.

16. CAAVEIRO. Doc. 89, páx. 393, 394. O transcritor anteriormente dátao en 1125.

17. CAAVEIRO. Doc. 98, páx. 401.

18. CAAVEIRO. Doc. 25, páx. 337.

data fixera doazón ó mosteiro da sexta parte do mesmo vilar¹⁹. Guntroda Rodríguez pola súa banda, era filla do: *Rudericus Ouequiz, filio de Ouequs Uacario*, que atopamos citado anteriormente no documento de Sobrado, na chamada: *karta de Dombreth*. Dous documentos ademais datados nos anos 1153 e 1155, identifican a *Nuno Pelagii*, como neto de Rodrigo Ovéquiz²⁰. O primeiro deles trátase da doazón de Froilán Atániz da súa parte da igrexa de San Martiño da Marnela a Caaveiro, segundo fica dito anteriormente.

NUNO PELAGII

Trátase da grande figura da liñaxe, prestameiro en Trasancos baixo o mandado do conde de Trastámara: don Gómez González, e tra-lo que, o nome desta terra ficará definitivamente xunguido o patronímico dos membros desta familia. Este fenómeno que vincula tenencias / nome de liñaxe, é similar o que de igual xeito observamos recentemente noutras sagas galegas, practicamente contemporaneas ós Trasancos²¹. Atopámolo ocupando a devandito cargo de prestameiro dende o ano 1162²², ata o ano 1192²³. No ano 1187 compartíao con *Roderico Gondisalvi*, con quen aparece confirmando varios documentos en todo o seu percorrido documental.

No ano 1182, nun documento polo que El-Rey Fernando II, doa a Gómez Pérez o reguengo de Santa Baia de Aguada, asina o documento xunto a don Gómez González de Trastámara: *Nunus Pelagii de Tresancos*²⁴. No documento do ano 1192, fai doazón o mosteiro de San Xoán de Caaveiro, das vilas de Pantín e Figueredo, que comparte co seu irmán *Iohannes Pelait*, ademais dunha servicialía, xunto á cuarta parte da igrexa de San Martiño da Marnela, todo elo situado nas terras de Cedeira, que anteriormente no ano 1153, dera o mosteiro o seu (bis)avó: *Domnus Froyla Ataniz*²⁵.

LUPUS NUNIZ

Aparece asociado como prestamiero xunto o seu pai, confirmando a doazón do ano 1192 da Marnela a Caaveiro: “...*Prestamarios in Trasancos ego Nuno Pelagii cum filio meo Lupus*”

19. CAAVEIRO. Doc. 24, páx. 336, 337.

20. Entre eles: CAAVEIRO. Doc. 41, páx. 351, tamén doc. 42, 352.

21. Para máis información: LAMIGUEIRO FERNÁNDEZ, Xosé Lois. “A liñaxe dos Valcarce: Addenda et corrigenda”. *Cadernos do Ateneo Eumés*, nº 5, páx. 49 á 59.

22. CAAVEIRO. Doc. 138, páx. 434.

23. CAAVEIRO. Doc. 142, páx. 225.

24. ROMANÍ MARTÍNEZ, Miguel. *Colección diplomática do mosteiro cisterciense de Sta. María de Oseira*. Vol I, doc. 72, páx. 86, 87. En adiante: OSEIRA.

25. “...*que iam dederat abio meo , domnus Froyla Ataniz, pro anima sua...*”, evidénciase que abio/avio, estase a usar de xeito xeral na nosa opinión, xa que segundo defendemos no presente traballo, Froyla Ataniz é o seu bisavó en realidade. Pensemos que iste derradeiro persoeiro xa é maior de idade no 1083, e dicir, que tería nado aproximadamente entre os anos 1050/60, facendo un cálculo estimativo de 25 anos por xeración, o seu bisneto Nuño Páez, vería ó mundo entre os anos 1125 ó 1135, polo que é comprensible que xa teña presenza documental no ano 1153; sendo maior de idade na doazón do seu bisavó, que amosa un indicio de que efectivamente debeu, Froyla Atán, de alcanzar unha idade considerable.

Nuniz". Catro anos máis tarde no 1196, o conde don Gómez, doa ó mesmo mosteiro a vila de Silva en Neda, por todo o mal que xe fixera ó cenobio cando en el entrara á forza Lopo Núñez²⁶. No ano 1220 atopámolo como prestameiro en Sillobre, xunto a *Matheus Ruderici*²⁷. Empeña o vilar de Crecente en Valdoviño no ano 1226, ó abade de Sobrado *domno Henrico*²⁸, estando acompañado dos seus fillos e toda a voz súa. No mesmo ano doa a Caaveiro a metade da Igrexa de San Victor, entre Franza e Caamouco, polo mal que xe fixera ó mosteiro: estase a referir sen dúbida ó mesmo incidente do que da conta o conde don Gómez no ano 1196²⁹. A herdade de Crecente é definitivamente doada ó mosteiro de Sobrado no ano 1232, por cen sólidos, en presenza: "*Qui presentes fuerunt: Fernandus Lupit ts. Et cf., Nunus Lupit ts. Et cf, et alii filii et filie predicti Lupi Nuniz ts et cf.*"; polo que supoñemos que a herdade non poidera ser desembargada³⁰. Estivo casado con *Marina Iohannis*, sabémolo polo testemuño do seu fillo: *Nunus Lopit de Trasanquos*, quen no ano 1237 vende ó conde don Rodrigo Gómez a herdade que lle corresponde en Terras de Cedeira, polo seus pais: *domno Lopo Nunii et de Domna Marina Iohannis*³¹, entre os conformantes atópase o seu irmán: *domnus Fernan Lopit*. Xa difunto don Lopo no 1246, o seu fillo Nuño López de Trascancos, xunto a súa dona chamada Tereixa Enríquez: (*Terasia Anriici*), fan a venda ó mosteiro de Oseira, da terceira parte do lugar do Porcal, pola cantidade de douscentos soldos leoneses, un poldro e unha vaca³². Eles mesmos facendo o seu testamento a favor de Pedroso, doan a este mosteiro trasanqués, toda a facenda que tiñan en terras de Cedeira: os vilares de Cabanelas, e de Veiga de Liñares³³.

FERNAN LUPIT E OS SEUS DESCENDENTES

Tenente na Terra de Trascancos no ano 1212, sendo Tenente de Trastamar *Iohanne Fernandí*³⁴. No ano 1274 os seus fillos: os cabaleiros Fernán Fernández de Trascancos, e Gonzalo Fernández de Trascancos, renunciarán en presenza de Fernán Eanes Tinosso, alcalde del-Rey en Cedeira, á querela contra o mosteiro de Oseira polas herdades en Santaia de Cervo, que o seu tío venderalle ó conde, e este posteriormente doárelle o mosteiro³⁵ Ámbolos dous tiñan outro irmán, coengo da igrexa de Mondoñedo, quen no ano 1284, fai doazón ó mosteiro de Pedroso³⁶ das herdades que lle pertencen polos seus pais, Fernán López e Elvira Fernández, en San Salvador de

26. CAAVEIRO. Doc. 120, páx. 418, 419.

27. CAAVEIRO. Doc. 119, páx. 417, 418.

28. SOBRADO. Vol. II, docs. 379 e 380, páx. 362, 363.

29. CAAVEIRO. Doc. 58, páx. 366,367.

30. SOBRADO. Vol.II, doc. 421, páx. 387, 388.

31. OSEIRA. Doc. 423. páx. 399, 400.

32. OSEIRA. Doc. 581, páx. 538, 539.

33. CAL PARDO, Enrique. *El monasterio de San Salvador de Pedroso en tierras de Trascancos*. Doc. 10, páx. 244, 245. En adiante: PEDROSO.

34. SOBRADO. Vol I, doc. 566, páx 494, 495.

35. OSEIRA. Doc. 1055, páx. 1004.

36. PEDROSO. Doc. 13, páx. 247.

Serantes e San Romao de Doñiños. A herdade distes mesmos petrucios en Cedeira, será definitivamente doada o mesmo mosteiro de Pedroso, polo seu fillo o cabaleiro Fernán Fernández de Trasancos no ano 1289³⁷, reservándose para si o usufructo das herdades, que pasarían integras ó mosteiro tra-lo seu pasamento. De igual xeito confirmaba no mesmo acto, unha doazón anterior do seu irmán Gonzalo xa defunto. Fernán Fernández recibiría en contrapartida do mosteiro ata o seu falecemento:

“Et nos damos a él, en toda a sa vida, a renda et o serviço et as coleitas que avemos da herdade de Bereyxo, que é en couto de Cedeira, et a renda et o serviço que avemos da Iglesia de Santa Alla Çervo, salvo o padryço, que fica livre pero o Prior. Et damosle logo un bon cavallo. Et cada vez que o dito Fernán Fernández chegar o dito mosteiro et cada un lugar do moesteyro, que o reçeban et le façan, como a un bon companeyro do lugar. Et mays dámosle os novos et os froytos d-estas herdades que del reçebemos; que os aya et tena et perçeba et iurungue pera sí, po lo dito moesteyro et en seu nome; por tal preyto que a dia de sa morte venna pera o moesteyro con todalas cousas que se por él chamaren et por seu yrmao Gonzalo Fernández”.

O documento será confirmado entre outros, polo fillo de Fernán Fernández de Trasancos, chamado Afonso Fernández, ademáis de se-lo tamén por Pedro Rodríguez, *“ome de Fernán Fernández”*. Trátase da derradeira referencia documental dos Trasancos, e tras ela a estela da liñaxe desaparecerá entre as brétemas do tempo.

37. PEDROSO. Doc. 15, páx. 248, 249.

